

L'ESCUPTOR VIGATÀ FELIU VIDAL I L'ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANT FELIU DE PALLEROLS¹

XAVIER SOLÀ I COLOMER

El present article estudia l'estada de l'escultor de Vic Feliu Vidal a Sant Feliu de Pallerols, contractat per a l'elaboració del retaule major de la seva església parroquial. Així mateix, s'ofereixen moltes dades inèdites sobre la construcció de la nova església (ss. XVI-XVII) on s'insereix el retaule i les posteriors intervencions sobre ell, referents a la col·locació del sagrari per Jaume Diví i Andreu Escarpanter, d'Olot, i la seva dauradura per Ambrós Colobran, de Girona (a mitjan segle XVIII).

The present article is a study of Feliu Vidal, a sculptor from Vic, and his work at Sant Feliu de Pallerols, who was employed to do the main altarpiece of the Parish-Church. Data not known hitherto regarding the edification of the new Church (xvi-xvii centuries) where the main altarpiece was placed and the reformations made on it afterwards, like the installation of the sacarium by Jaume Diví and Andreu Escarpanter both from Olot as well as its gilding by Ambros Colobran from Girona (about the middle of xviii century).

Introducció

Aquest article vol ser només una modesta contribució a la història de l'art català barroc, sobretot dels segles XVII i XVIII, època de màxima activitat artística a les esglésies de la Vall d'Hostoles, a la Garrotxa.² El pretext és l'estada de l'escultor vigatà Feliu Vidal a la vall (1670-1671), deguda a l'encàrrec que rebé de la realització de l'escultura del retaule major de l'església parroquial de Sant Feliu de Pallerols; és per això que tot allò que envolta aquesta obra hi serà tractat, des de l'arquitectura del temple parroquial fins a les intervencions posteriors en el retaule. Les principals notícies –inèdites– procedeixen del llibre d'Obra parroquial de Sant Feliu de Pallerols, juntament a d'altres de la notaria del mateix poble.³

---

1. Agradeixo les aportacions i correccions de Javier Domínguez, Susana Oliveros, Xavier Puigvert i Rafel Ginebra.

2. Síntesi del treball d'investigació inèdit portat a terme en el Doctorat d'Història a la Universitat de Girona el curs 1997-1998, titulat «L'Església parroquial de Sant Feliu de Pallerols. Una aproximació a través del llibre d'Obra», al qual s'han incorporat moltes notícies recollides posteriorment.

3. Dipositats, respectivament, a l'Arxiu Parroquial de Sant Feliu de Pallerols (APSFP) i a l'Arxiu Comarcal d'Olot (ACO).

Durant els fets de 1936 tots els retaules, imatges i mobiliari foren cremats en una gran pira a la plaça del Firal de Sant Feliu; només se salvaren tres imatges, a saber: la Mare de Déu de Gràcia, del segle XIV, encara que mutilada; la suposada figura principal del retaule, de sant Feliu l'Africà, que resta dipositada al magatzem del Museu d'Art de Girona (Museu Diocesà); i, segons una llibreta corresponent a la reconstrucció de l'església parroquial, se salvà una imatge de sant Llorenç que formava part del retaule, però que actualment està il·localitzable.⁴ A nivell fotogràfic, la recerca ha estat en va.

L'església romànica

La primera notícia a la parròquia de Sant Feliu data de 1039 i segurament faria referència a una església romànica –com la majoria d'esglesioles d'aquesta cronologia i zona–, substituïnt a una primitiva construcció preromànica, un edifici de nau única, amb volta de canó, amb l'absis orientat a llevant i la porta al sud, mirant en direcció al portal i camí que conduïa a les Planes d'Hostoles. Ja en els segles XII i XIII l'església s'anà voltant d'alguns masos, desenvolupant-se clarament a través del mecanisme de Pau i Treva de Déu, amb la creació d'una sagrera o espai sagrat i d'immunitat dins un marc de trenta passes en direcció als sentits cardinals.⁵ En el segle XIII, el senyor d'Hostoles, la família Cartellà, s'establí definitivament en una casa fortificada al nord-est de la sagrera (dita la Sala o casa forta del castell d'Hostoles), que canvià d'ubicació instal·lant-se a l'angle nord-oest, molt més confortable. A principis del segle XIV s'inicià l'ampliació de la sagrera amb la construcció de la futura cellera o vila, en direcció al riu Brugent, a l'oest. El 1355, el senyor d'Hostoles havia començat l'emmurallament de tota la cellera, incloent-hi la vella sagrera; al cap de cent anys el conjunt ja estava totalment construït.

La nova església

L'església romànica perdurà fins al 1427-1428, anys en què els terratrèmols l'afectaren greument, fent-la pràcticament irrecuperable. Al principi fou adequada per als petits actes religiosos, però davant les necessitats creixents de la població i de la parròquia, s'imposava bastir-ne una de nova. Primer s'anaren construint les capelles laterals de l'actual costat est, durant la segona meitat del segle XVI, tal i com podem comprovar en els afegitons successius, utilitzant-se per a la fàbrica les pedres i el material de l'església enrunada; això significà un canvi del sentit longitudinal de la nau, que ara anirà de nord a sud. Un segon pas serà l'acabament de les capelles (per exemple, el 1613 es beneeix la capella de santa Cecília i santa Llúcia i el 1623 la de Sant Cosme i sant Damià)⁶ i la construcció de

4. APSFP, *San Feliu de Pallarols. Libro de cuentas e historia de la reconstrucción Parroquial desde julio de 1939 hasta 1967 en que se puso al frente de esta como sr. regente el Rdo. D. Pedro Blanch*, p. 1.

5. Per a un major desenvolupament del tema veure, CANAL, Josep; FOCHS, Carles. «La sagrera de Sant Feliu de Pallarols». A: *Annals 1990-1991*. Olot: Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i comarca, 1992, p. 19-91; i «La cellera fortificada de Sant Feliu de Pallarols (segle XIV)». A: *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*. V. XXXIV. Girona: 1994, p. 31-55.

6. Arxiu Diocesà de Girona (ADG), *Registre de Lletres*, U-221, f. 190v i U-229, f. 99r, respectivament.

la façana, ja a inicis del segle XVII, tal i com podem veure en les dates esculpides a l'angle nord-est: 1604, 1605, 1606 i 1614. Els principals picapedrers i mestres de cases –*lapicides*– arribaren de França per aixecar la impressionant façana i campanar, alhora que serví als hostolencs per innovar en solucions tècniques i renovar les velles cases. La nau principal s'acabaria entre 1625-1630 i seria beneïda el 30 d'octubre de 1631, juntament amb la capella de sant Joan Baptista,⁷ mentre que la coberta i el campanar no finalitzarien fins ben bé cinquanta anys més tard.

Tot i la presència dels francesos, en l'estructura arquitectònica, l'adopció d'un gòtic tardà –i tradicional– fou deguda a l'adaptació del que s'havia anat construint fins aleshores. El nou temple és un edifici de nau única i àmplia, de planta rectangular, coberta amb quatre trams de volta de creueria i acabada amb una capçalera poligonal amb set panys de volta radial. A banda i banda s'hi distribueixen quatre capelles entremig dels contraforts de la volta. A cada costat del presbiteri hi havia dues sagristies o estances, mentre que per la part posterior i exterior hi hauria els contraforts que suporten l'estructura de l'absis. Aquesta església es féu a imatge i semblança d'altres que s'havien portat a terme en els darrers anys, com per exemple l'església del convent del Carme d'Olot, construïda en el darrer quart del segle XVI. És més, el 1593, els olotins contractaren els serveis del mestre de cases de Sant Feliu de Pallerols, Joan Cadirach, per a construir el cor (on hi ha la data de 1593).⁸ Aquest, quinze anys més tard, aplicaria a Sant Feliu les solucions que havia desenvolupat a Olot.

La pedra tallada s'ha reservat per la façana, en les motlures dels arcs i nervis, pilars, les claus de voltes esculpides –molt toscament–, les llindes de les portes, finestres, graons, contraforts, sòcols, impostes, l'escala d'accés al cor i la seva balustrada. El parament de la fàbrica és d'*opus caementicium*, molt resistent, gruixut i ferm, però ineficaç quant a les obertures, petites, llargues i estretes, només possibles sobre les capelles i una al presbiteri. La deficient il·luminació natural significà l'ús justificat d'espelmes, candeles, ciris, atxes de cera, torxes o llànties d'oli per a una correcta visió en un escenari realment tenebrós i fosc. El fum que produïa ennegria contínuament les parets, fent que sovint s'hagués d'emblanquinar.

L'únic element esculturat de la nua façana és la porta d'entrada, potser més renaixentista i clàssica: dues columnes exemptes aixecades sobre una alta basa i plint suporten un fris adornat amb estrelles i «S» tallades verticalment i un frontó, en el centre del qual hi havia una imatge. Sobre el frontó, encastat, hi ha relleus en forma de mitges boles. Les quatre gàrgoles del campanar representen figuracions d'animals: grius, lleons i àligues. Amb el pas del temps, la façana sofrí els problemes d'assentament dels materials i del pes del campanar. La part central patí una greu desestabilització i desajustament de les pedres, donant lloc a una terrible esquerda pràcticament vertical i a un bombament exterior, convex que arriba a

7. ADG, *Registre de Lletres*, U-237, f. 110r.

8. FUMANAL i PAGÉS, Miquel Àngel. «El convent del Carme d'Olot: una visió arquitectònica i contextual». A: *Annals 1996-1998*. Olot: Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i comarca, 1999, p. 243-269.

pocs metres de terra (suportat, en part, pel monument als caiguts que s'hi adossà el 1940).

La construcció de la façana s'alçà considerant el lloc que ocupava dins l'entorn on s'adequava. Se seguí la línia exterior de les cases de l'actual carrer de Sant Antoni. El punt axial és la porta —que tot i ser desplaçada del centre de la plaça ho és de l'església—, que la divideix en dues parts perfectament iguals, malgrat que el costat dret quedí amagat dins l'esmentat carrer, rere les cases perpendiculars del sud de la plaça. En aquest costat, i de manera paral·lela, és on hauríem d'imaginar un segon campanar homòleg. El seu aspecte omnipresent i dominant a la plaça donà estabilitat i magnificència a tot el conjunt urbà; el seu significat estava per sobre de qualsevol edifici, de tota manifestació arquitectònica, de tot poder terrenal.

El finançament de les obres

L'erecció d'un nou temple parroquial significava la disposició d'unes quantitats importants de diners, però no sempre assequibles ni reals, per això es crearen un seguit de mecanismes que feren possible, en la seva mesura, tant la construcció i el manteniment com la seva ornamentació interna. Són els següents:

1. El modest patrimoni urbà de què disposava l'Obra, l'anomenada «Casa del Reliquer», fou venut el 1626 a carta de gràcia (el 1831 va ser recuperat).⁹
2. L'Obra, per una part, era censalista i comprava el dret a cobrar una pensió que rebia el censatari; també a la inversa, quan necessitava reunir quantitats importants de diners. Els censals més antics són de finals del segle XVI, i sovintegen en els segles XVII i XVIII.¹⁰
3. A través del cobrament d'alguns —encara que pocs— llegats i donacions, sobretot a la segona meitat del segle XVII, i de la recaptació d'almoines, bacins i caritats.¹¹
4. El més colpidor és el cobrament del blat de l'Obra, ja que a finals del segle XVII es recupera un capbreu dels masos que pagaven el gra a l'Obra el juliol de 1486, amb un total de vint-i-sis masos.¹²
5. Altres ingressos menors foren el cobrament per entrada dels nous residents dins l'organigrama parroquial o bé per l'ús privilegiat de tomba a l'interior de l'església.¹³

9. APSFP, Llibre d'Obra Parroquial (1768 i 1831, juliol, 10), s/f.

10. APSFP, Llibre d'Obra Parroquial (1693-94), f. 50; (1578, setembre, 4), f. 90; (1590, abril, 22), f. 22; (1646, abril, 12), f. 21; (1666), f. 26; (1678, octubre, 28), f. 81; (1693, gener, 17), f. 124; (1699), f. 22; (1700, desembre, 4), f. 22; (1727, agost, 13), f. 88; (1729, març, 20), f. 90; (1731, juny, 2), f. 82; (1693, gener, 17 i 1724), f. 124; (1751), s/f. i (1801-1805), s/f.

11. APSFP, Llibre d'Obra Parroquial (1655), f. 24; (1656, febrer, 20), f. 24; (1666), f. 26; (1693), f. 49; (1706), f. 131; (1666, maig, 25), f. 85; (1668), f. 30; (1691-92), f. 116-117 i (1683), f. 105.

12. APSFP, Llibre d'Obra Parroquial (1693-94), f. 54-63 i (1693-94), f. 63-65.

13. APSFP, Llibre d'Obra Parroquial (1734, juny, 14), f. 23; (1666), f. 28; (1678), f. 31; (1698, abril, 3), f. 118; (1701), f. 123; (1706), f. 131; (1725), f. 140; (1732, abril), f. 170 i (1752), s/f.

El retaule de l'altar major

Contractació i execució

L'objectiu primer dels obrers de l'església parroquial, un cop enllestit l'edifici, degué ser la dotació d'un espectacular retaule per a l'altar major, adequat al creuament dels nervis de l'absis gòtic. Tot i que aquest absis s'acabaria el 1627 –tal com indica la clau de volta on hi ha representat sant Feliu–, es trigaria unes quantes dècades a la contractació definitiva del retaule, uns deu anys abans de l'acabament de la coberta de la nau.

El contracte del retaule major a la notaria de Sant Feliu de Pallerols i Vall d'Hostoles ens ha estat impossible de localitzar. És possible que s'hagués fet en alguna notaria forana, potser a Vic, Olot o Girona. Per tant, se'ns escapa moltíssima informació sobre els tractes econòmics, la iconografia, el tipus de fusta, la policromia, la pintura, les mides, etc. Malgrat tot, podem fer una reconstrucció parcial de com seguiren les obres i l'execució del retaule, ja que sembla que comportà alguns enfrontaments i discussions entre l'artista i els obrers. Altres notícies ens permeten resseguir l'estada de Feliu Vidal a la Vall d'Hostoles.

La primera notícia de l'escultor Feliu Vidal amb residència a Sant Feliu de Pallerols és del 24 d'agost de 1670, en què apareix com a testimoni, junt a Josep Casas, fuster, en el contracte de dauradura del retaule dels sants Joan Evangelista i Baptista a l'església parroquial de Santa Maria de les Encies, dins la mateixa Vall d'Hostoles, encarregat al daurador gironí Segimon Bartrana.¹⁴ A partir d'aquí sembla que s'inicia una amistat entre els dos artistes, ja que els trobarem junts altres vegades.

Una procura manada des de la ciutat de Bagà, diòcesi de Solsona, el 2 de setembre de 1670, ens dóna moltes pistes sobre la situació familiar i professional dels Vidal.¹⁵ S'especifica que la senyora Margarida Vidal, esposa de Feliu Vidal, escultor de Vic, aleshores resident a la vila de Sant Feliu de Pallerols, casada en primeres núpcies amb Eudald March, farmacèutic de la vila de Bagà, per voluntat del seu marit nomena procurador a Josep Pere Arnau, ferrer del mateix lloc, amb facultat de comprar i vendre. Segurament l'esposa de l'artista féu enviar uns missatgers, els que apareixen com a testimonis –Francesc Ciurana i de Collferrer, donzell, i Esteve Ferrussola, estudiant de filosofia, ambdós de Bagà–, per informar de tal qüestió a l'artista, és per això que la procura tingué lloc a la notaria de Sant Feliu feta i firmada pel seu notari Francesc Boïgues. És una informació valuosa, ja que ens dóna rastres d'on estava la seva muller (i família), en els possibles projectes que allí portava; pot ser indicatiu que treballés en diferents encàrrecs al mateix temps.

14. MURLÀ i GIRALT, Josep. «Dades relacionades amb quatre retaules destinats a esglésies de la Vall d'Hostoles». A: *Annals 1990-1991*. Olot: Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca, 1991, p. 23-238 i Arxiu Comarcal d'Olot (ACO), Notarials, Sant Feliu de Pallerols, Francesc Boïgues, *Liber, 1670-1674*, 226, f. 71r-72r (24-VIII-1670).

15. ACO, Notarials, Sant Feliu de Pallerols, Francesc Boïgues, *Liber, 1670-1674*, 226, f. 74r-v (2-IX-1670).

Apareixerà moltes altres vegades com a testimoni en diferents actes notariais, on aparentment amb els principals no hi té cap mena de relació. Per exemple, en una època signada el 6 de setembre de 1670, en què Climent Vilamala i Estanyol de Sant Cristòfol de Cogolls reconeix el pagament per la lluçió d'un censal a Miquel Arbosset de la parròquia de Santa Maria de les Encies.¹⁶ El 25 de setembre d'aquell mateix any signarà, al costat de Segimon Bartrana («*Felix Vidal scultor Sagismundus Bartrana pintor ambo in villa Sancti Felicis de Payarols degentes*»), una altra confirmació d'un censal creat per Fèlix Deura, cirurgià de la vila de Sant Feliu de Pallerols.¹⁷ Certament, sabem que ambdós residien a la vila, potser col·laborant estretament. Segimon Bartrana encara actuarà en solitari com a testimoni durant el mes d'octubre d'aquell any en dos contractes diferents, referents sempre a censals que no l'afecten directament.¹⁸

El 9 de novembre de 1671, Feliu Vidal reconeix que el reverend Francesc Sabater, prevere i rector, i Jeroni Bosch, negociant, ambdós obrers de l'església parroquial de Sant Feliu de Pallerols, li han pagat la quantitat de 600 lliures 16 sous 6 diners com una part de la suma total que havien estipulat per la fàbrica i manufactura del retaule major.¹⁹ Pensem que el contracte degué fer-se uns anys abans i que s'havia acordat que els obrers anirien pagant diferents quantitats a mesura que s'anava enllestint l'obra, i que aquestes sis-centes lliures serien un primer pagament, l'avançament al pagament final o l'entrega d'algunes parts.

Un dels pactes degué fixar el lloc d'execució de l'obra, segurament en el taller de l'escultor, on aquest portava la direcció de l'obra i n'executava les parts més delicades o emblemàtiques, mentre que els fadrins —el seu fill Josep hi era inclòs— realitzaven la resta. Un debitori de la mateixa data de l'època ens mostra com Feliu Vidal li deu a Silvestre Masnou, muler de Sant Feliu de Pallerols, 36 lliures.²⁰ Segurament fa referència al transport de les diferents peces de què era compost el retaule, des de Vic —on possiblement l'escultor tenia el taller— a Sant Feliu; un trajecte que podia ocupar tot un dia o poc més, per un camí que era molt transitat, àmpliament fresat i conegut. Dubtem de la seva inclusió dins els pactes entre l'artista i els obrers, els quals no es comprometeren a pagar-li el transport del retaule.

El 30 de juny de 1674 els obrers paguen 110 lliures 18 sous 9 diners per la calç i la fàbrica del retaule:²¹ és possible que es referís a materials per a l'execució del retaule o que s'estigués assentant, o sigui, per al muntatge final a l'altar major. El 27 de maig de 1679 hi ha un nou pagament per la fàbrica del retaule.²² Al llarg del

16. ACO, Notariais, Sant Feliu de Pallerols, Francesc Boïgues, *Liber, 1670-1674*, 226, f. 76r-v (6-ix-1670).

17. ACO, Notariais, Sant Feliu de Pallerols, Francesc Boïgues, *Liber, 1670-1674*, 226, f. 78r-79r (25-ix-1670).

18. ACO, Notariais, Sant Feliu de Pallerols, Francesc Boïgues, *Liber, 1670-1674*, 226, f. 80r-81r (12-x-1670) i f. 82r (22-x-1670).

19. ACO, Notariais, Sant Feliu de Pallerols, Francesc Boïgues, *Liber, 1670-1674*, 226, f. 329v-330r (9-xi-1671).

20. ACO, Notariais, Sant Feliu de Pallerols, Francesc Boïgues, *Liber, 1670-1674*, 226, f. 330r (9-xi-1671).

21. APSFP, Llibre d'Obra Parroquial (1674, juny, 30), f. 32r.

22. APSFP, Llibre d'Obra Parroquial (1679, maig, 27), f. 79.

segle XVIII el retaule patirà problemes seriosos d'assentament i d'estabilitat, sobretot en algunes de les seves imatges; el pes i volum d'aquestes féu que s'haguessin de col·locar bernats i garfis que subjectessin les figures (això ens ha permès saber algunes de les imatges que componen el retaule) o l'arquitectura del retaule a la paret. Pot ser un indicatiu de la poca habilitat constructora de l'artista, de la seva inexperiència o poca perícia.

A partir d'aquí sembla que s'iniciaren els problemes, no sabem exactament a què es refereixen, però de ben segur que sorgiren després de la visuració, quan s'havien deixat d'acomplir alguns dels pactes. Tres notícies de 1685 ens ho confirmen (tot i que la lectura és bastant confusa):²³ l'una del 22 de juny, en què els obrers van a Girona per a firmar el dret que els assignaren d'una primera instància de les vides (oïdes?) per la pretensió del retaule major i per la suplicatòria. Posteriorment, el 14 de setembre, anaren a mirar l'acta de la fàbrica del retaule a Olot per saber-ne les obligacions que hi tenia Feliu Vidal, escultor. Finalment, el 22 de setembre, de nou a Olot, haurien fet treure, segurament, una còpia de l'acta. Això dona diferents pistes clau: que el contracte del retaule hauria estat escrit per un notari olotí i que, evidentment, hagueren de dirigir-s'hi forçosament després de la negativa en l'acceptació del resultat final de l'obra.

Segurament es deixà alguna part o no la féu tal com se li demanava. Els obrers degueren exigir la presència d'uns pèrits o experts, sovint difícils de trobar; és per això que viatgen a Girona i Olot per cercar-los, ja que l'escultor degué creure que els obrers no tenien suficient criteri per a jutjar-li l'obra, i tal com s'estipula en moltíssims contractes els visuradors són sempre dos, un per a cada banda. També pot fer pensar que el retaule no fou acabat en el termini desitjat, i que hi ha un o altres escultors al darrere que estan pressionant per aconseguir el contracte o acabar l'obra. Aquesta suposició ve avalada per un pagament el dia de Nadal de 1732 que es féu a Miquel Buada per una imatge de la Immaculada Concepció destinada a l'altar major per un (trist) preu de 6 sous.²⁴

De l'escultor ben poques coses en sabem. Com a primícia podríem afirmar que aquest retaule és el primer que se li atribueix amb certa seguretat, el primer que està documentat realitzat per ell. Sabem que és fill de Miquel Vidal i nét d'Antoni Vidal, la trajectòria personal i artística dels quals ha estat àmpliament estudiada per Joan Bosch.²⁵ Sabem que va néixer a Sant Feliu Sasserra, encara que en desconeixem la data exacta. És mencionat en diferent documentació del seu pare: en el testament del 13 i 18 de setembre de 1651, on apareix un fill seu, Feliu Vidal, escultor de Vic –al qual li deixa l'heretat– i tres germanes més, Paula, Jerònima i Arcàngela. En una de les disposicions mana que si mor a Malla sigui enterrat a l'església de la Pietat i que s'hi col·loqui una figura del sant Crist crucificat, de sis pams d'alçada, que si no ha tingut temps de fer-la ell en vida, l'encarrega al seu fill, Feliu, i que si aquest tampoc no té temps, la facin fer dels seus béns.²⁶

23. APSFP, Llibre d'Obra Parroquia, (1685, juny, 22; setembre, 14 i 22), f. 95.

24. APSFP, Llibre d'Obra Parroquial (1732), f. 164.

25. BOSCH i BALLBONA, Joan. *Els tallers d'Escultura al Bages del Segle XVII*. Manresa: Beca d'Investigació Caixa d'Estalvis de Manresa 1986, 1990, p. 37-47.

26. BOSCH, Joan. *Els tallers...* p. 40.

Almenys en la seva etapa de formació i fins a la mort del seu pare el podríem incloure dins el taller patern, encara que creiem que no realitzà grans obres com a escultor independent, ja que estaria sempre a l'ombra de Miquel Vidal. En tot cas, se li pot atribuir el Crist crucificat de Malla, que li havia encarregat el seu pare. Posteriorment s'encarregà de l'obrador d'escultura familiar establert a Vic. Sabem que el 10 de gener de 1654 va examinar-se per obtenir la mestria en la professió d'escultor i imaginaire, pel qual hagué de fer un capiteu d'escultura. Els procuradors, els quals diuen que *«ha jurat haver fet dita pesa de son cap, y sens cunsell ni favor de altra persona, tambe li foren demanades algunas trassas»*, afirmaren que *«dit Feliu Vidal podie y devia ser admes en confrare de dita confraria y en nom del dit ofici de fuster»*, i d'aquesta manera podia obrir porta i obrador de fuster a la ciutat de Vic, parròquia i altres llocs.²⁷ El 23 de maig de 1658 i el 21 d'abril de 1661 apareix com a examinador de la confraria de Sant Josep, Sant Just i de Sant Joan Baptista dita de Fusters i Pintors de Vic.²⁸ Un procés inèdit, aparegut recentment, ens permet resseguir l'itinerari artístic de l'escultor, quan el 2 d'abril de 1660 és requerit judicialment a Vic per Josep Verneda, pagès hereu del mas Verneda de la parròquia de Sant Feliu de Planes, sufragània de Sant Sadurní d'Osormort, perquè retorni 16 lliures d'unes vint que havia cobrat d'en Verneda *«per fer y fabricar lo retaule de la Iglesia de la Verneda per no haver fet aquell conforme sera obligat dit Vidal»*.²⁹ Trobem a un Feliu Vidal, en els seus inicis, ja polèmic i controvertit. La nissaga dels Vidal continuà, ja que almenys hi hagué un fill de Feliu Vidal, Josep, que seguí amb la imatgeria, entrant a treballar en el taller de Francesc Grau, el més prestigiós de Manresa; els quals, a més, s'emparentaren amb una branca dels Real, també escultors, ja a principis del segle XVIII.³⁰

Descripció i anàlisi iconogràfica

Amb tot, és possible fer una restitució parcial de la seva iconografia, a partir de les dades disperses d'algunes imatges que apareixen en el llibre d'Obra, ja que sofrí variades transformacions a mitjan segle XVIII. La distribució i ordenació, encara que arriscada, podria ser versemblant si el comparem amb altres retaules dedicats cronològicament més o menys de l'àmbit català –siguin o no dedicats a sant Feliu–, ja que la majoria de retaules segueixen uns mateixos cànons i semblances, o bé amb els que havia treballat el seu pare, Miquel Vidal. Així doncs, tot el que ara direm és pura suposició –sempre a partir d'uns indicis. També en podem saber alguns dels seus elements decoratius; la dauradura del retaule s'aprofità per fer alguns retocs per millorar-ne l'aspecte, ja perquè s'havia deteriorat o per modificar-lo dins els nous gustos: el fuster Pere Bufia trigà tres jornals i mig a fer un raïm, unes espigues i uns serafins per al sagrari, a més d'altres treballs que féu a l'església, pels quals cobrà 1 lliura 25 sous i 6 diners.³¹ A

27. Arxiu de la Cúria Fumada (Arxiu Episcopal de Vic), Confraria de Fusters, CONFR/35, 1652-1706, s/f.

28. SARRET i ARBÓS, J. *Art i artistes manresans*. Manresa: 1916, p. 64.

29. Arxiu de la Cúria Fumada (Arxiu Episcopal de Vic), Plet contra Feliu Vidal, s/f.

30. BOSCH, Joan. *Els tallers...* p. 46-47.

31. APSFP, Llibre d'Obra Parroquial (1752, març, 6), s/f.

partir de 1660, la implantació de l'ordre salomònic és un fet evident lligat a una iconografia molt concreta (pelicans, fruita, plantes, àngels, *puttis* o raïms). Dels sants que apareixen al retaule, tres són màrtirs (sant Esteve, sant Llorenç i sant Feliu) i dos són apòstols (sant Pere i sant Pau): sens dubte reflex de les idees contrareformistes i posttridentines.

El sòcol era de pedra i estava totalment esculpturat en alts relleus, amb escuts municipals? sants màrtirs? atlans? motius vegetals? No ho sabem. Van destrossar-lo completament durant la Guerra Civil en no poder-lo arrencar, per ser molt gruixut, pesant i encastat al mur de l'absis. Impossible de reconstruir, uns picapedrers de Girona el rebaixaren i hi feren les actuals representacions d'escuts municipals i cares grotesques, que foren pintades i daurades abans de la inauguració definitiva el 15 de juny de 1949.³² Al mig hi devia haver la mesa d'altar i unes grades.

En el bancal segurament hi havia plafons en relleu representant escenes de la vida i passió de sant Feliu, màrtir, amb clares al·lusions al martiri. Al carrer central hi devia haver el sagrari i el quadre amb la representació de Crist.

En el carrer central del primer cos la imatge de sant Feliu l'Africà segurament presidia l'altar. Era la imatge principal i la que donem per fet que havia estat tallada pel mateix Feliu Vidal. Cal situar-la en el centre de la composició. L'anàlisi d'aquesta imatge permet resseguir com degueren ser les altres figures. És una figura exempta, porta un llibre a la mà esquerra, possiblement l'evangeli, i la mà dreta aixecada, com si aguantés quelcom, segurament la palma del martiri. Va vestit amb una dalmàtica. Transmet una sensació d'immobilitat, hieratisme i frontalitat acusada. Sant Feliu o Fèlix l'Africà és i va ser un sant molt devot a les comarques gironines i concretament a la ciutat de Girona, el qual arribat juntament amb sant Cugat, fou perseguit per Dacià i martiritzat presumiblement en aquesta mateixa ciutat en el segle iv.³³

En el costat de l'Evangeli hi ha sant Pere i sant Pau al costat de l'Epístola.³⁴ És possible que estiguessin situats en el sòcol, però en aquest cas, com que no parlem de portes ni frontisses, sinó de bernats, els situem en el primer cos (també podrien anar en el segon). Normalment sempre van junts.

En el segon carrer, sant Esteve al costat de l'Evangeli i sant Llorenç al costat de l'Epístola.³⁵ Tot i que se'ls obren les portes, no semblen estar situats en el sòcol ja que hi hauria un atapeïment d'imatges.

En el segon cos o superior hi ha la Immaculada Concepció en el carrer central.³⁶ A l'àtic, el Pare Etern, coronant el retaule per sobre la Immaculada.³⁷ Normalment es representa emergent entre els núvols, amb una mà aixecada fent l'acció de benedicció, com a senyor de l'univers, per sobre de tot.

32. APSFP, *San Feliu de Pallarols. Libro de cuentas e historia...*, p. 20-21.

33. ROIG i TORRENTÓ, M. Assumpta. «Èmfasi contrareformista en els retaules de la Seu de Girona». A: *Estudi General*, núm. 10. [Girona], (1990), p. 130-131.

34. APSFP, *Llibre d'Obra Parroquial* (1752, octubre, 29), s/f.

35. APSFP, *Llibre d'Obra Parroquial* (1768, juliol, 5), s/f.

36. APSFP, *Llibre d'Obra Parroquial* (1752, agost), s/f.

37. APSFP, *Llibre d'Obra Parroquial* (1752, març), s/f.

Si considerem que hi ha cinc carrers, cosa ben possible, ens falten imatges per col·locar, si només pensem que hi hagué imatges, que també és possible que hi hagués pintures.

Diferents elements ens permeten endevinar que es tractava d'un retaule amb cambril, que tenia un accés per darrere: hi havia una escala que permetia pujar-hi i circular entre la paret i el retaule.³⁸ El 1752 el fuster Josep Cullell féu la caixa de l'extracció (?) i altres feines per al retaule.³⁹ El 1768 s'havia pagat a la muller de Joan Martra, àlies Pardigay, per quatre pots de roure per darrere l'altar major; al cap de poc se n'adquiririen dos de noguer i un de pollancre.⁴⁰ No sabem perquè servien: potser per posar-hi espelmes, per exemple, ja que durant unes determinades funcions religioses s'il·luminava interiorment –amb el risc que comportava d'encendre's.

El nou sagrari: Andreu Escarpanter, escultor, i Jaume Diví, fuster, d'Olot

A mitjan segle XVIII hi hagué la renovació del vell sagrari de l'altar major fet per Feliu Vidal. Una de les raons més plausibles del canvi fou el trasllat del Santíssim des de la capella lateral del Sagrament al centre de l'església, on es bastí un gran tabernacle. El sagrari serà un punt central a l'entorn del qual tot hi està supeditat. Pensem que segurament hi hagué fins i tot algun mecanisme que el movia, amb cordes i cúrries, que en permetien l'aixecament i l'enaltiment en determinades dates de l'any.

Aprofitant que s'estava daurant el retaule s'hi feren reformes. La construcció i col·locació anà a càrrec de dos artistes d'Olot, Andreu Escarpanter, escultor, i Jaume Diví, fuster. La primera notícia apareix el 19 de setembre de 1751 quan se'ls paga 24 lliures i 10 sous per fer el sagrari i les grades de l'altar major i 6 lliures per ajustar-lo havent d'utilitzar diferents eines.⁴¹ En diverses ocasions, els traginers hagueren d'anar a buscar tot aquest parament a Olot. El mateix Jaume Diví degué preparar una tela per a un quadre que es col·locaria just a sobre el sagrari tal com era costum, pel preu de 22 sous i 6 diners. Aquest quadre va ser pintat per Jaume Colomer, pintor de Vic.⁴² Hem d'imaginar la representació de Crist, ressorgint esplendorosament, mostrant el sagrat Cor i els estigmes. Del 26 de març de 1752 és l'últim pagament pel que fa a les grades i sagrari. Aquest sagrari vell va adequar-se a l'altar de la Mare de Déu de Gràcia.⁴³ Jaume Diví treballarà en altres obres a part del sagrari a l'església parroquial: realitzant candelers, canelobres i espelmatòries i una nova barana aquell mateix any; fer i daurar unes vares de gonfanons el 1763 per 4 lliures 2 sous i 6 diners; i el 1768

---

38. APSFP, Llibre d'Obra Parroquial (1752, març, 14), s/f. i testimonis orals, per exemple, el meu avi, Pere Solà i Font.

39. APSFP, Llibre d'Obra Parroquial (1752), s/f.

40. APSFP, Llibre d'Obra Parroquial (1768, juliol, 5), s/f.

41. APSFP, Llibre d'Obra Parroquial (1751, setembre, 19), s/f.

42. APSFP, Llibre d'Obra Parroquial (1752, març), s/f.

43. APSFP, Llibre d'Obra Parroquial (1752, març, 26), s/f.

s'encarregà d'arreglar i traspasar el retaule de sant Isidre i construir un pal·li de fusta per l'altar major i fer-lo daurar.⁴⁴

Fins fa poc teníem poques notícies d'aquest fuster, i els treballs que realitzà a Sant Feliu permeten completar –molt tangencialment– la seva producció artística. Jaume Diví, a més de fuster, també era anomenat arquitecte i escultor.⁴⁵ Sabem que va néixer a Olot el 1717, ciutat on va viure. Va realitzar diferents tasques en el retaule del Roser i altres obres en el temple parroquial de Sant Esteve d'Olot entre 1750 i 1769. Posteriorment treballà en la (possible) construcció del retaule de l'església del monestir de Ridaura, poc abans de 1769, el retaule de sant Pere del monestir de Camprodon (1769) i el del Roser de l'església parroquial de Bàscara (1771) i una custòdia feta junt als germans Fillol, argenters d'Olot (1772); un dels seus últims treballs fou el retaule de la Verge de les Olletes de la capella del Mas Massegur, a la Vall d'en Bas.⁴⁶ Dels treballs d'Andreu Escarpanter encara n'és més miserable el seu coneixement. Sabem que va néixer a Olot el 1711. Va realitzar el retaule de santa Llúcia de Sant Vicenç de Besalú juntament amb el seu pare Francesc Escarpanter, contractat el 1738.⁴⁷ La relació entre la saga dels Diví i la dels Escarpanter és inicialment de parentiu: Jaume Diví es casà amb una de les filles de Francesc Escarpanter, Ignàsia, per tant esdevingué cunyat d'Andreu Escarpanter;⁴⁸ això permeté la unió i/o vincle entre dues famílies amb una llarga tradició artística (argenters, escultors i fusters), els quals aprofitant l'encàrrec d'un s'hi afegien els altres, per això és normal trobar-los realitzant treballs plegats.

La dauradura: Ambròs Colobran, daurador de Girona

Pràcticament vuitanta anys més tard, finalment, es realitzaria la dauradura del retaule major pel mestre daurador gironí Ambròs Colobran (encara que no hem localitzat el contracte). Segurament aquest retard seria degut als problemes de finançament o endeutament que arrossegaria l'obra des de l'acabament de l'escultura del retaule. Sembla que hi hagué un concurs entre dos dauradors, el primer –i guanyador final– Ambròs Colobran i un altre daurador sense identificar de Sant Feliu de Guíxols, el qual anaren a buscar els aprenents del Mestre Miquel de Sant Feliu de Pallerols el 28 d'abril de 1752.⁴⁹ Amb tot, no és del tot possible assegurar si aquest daurador guixolenc vingué a Sant Feliu de Pallerols per a visurar l'obra ja que no sabem la data final d'execució del retaule –tot i que és més probable la primera hipòtesi, ja que en aquestes mateixes dates sembla que encara es realitzava l'aparell del daurat.

44. APSFP, Llibre d'Obra Parroquial (1752, març, 26 i setembre, 27; 1763, desembre, 3; 1768), s/f.

45. La majoria de dades procedeixen de PUIG i REIXACH, Miquel. «Els retaules de Bàscara i Camprodon, de Jaume Diví, i altres treballs seus a Olot». A: *Annals 1989*. Olot: Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca, 1990, p. 357-376.

46. «El mas Massegur de Sant Privat. Les masies de la Vall». A: *Verntallat*, núm. 32, any XVI, 1992, pàgines centrals, s./n.

47. VERDAGUER i VILA, M. Carme. *L'escultura a Olot. Diccionari biogràfic d'autors*. Olot: Edicions El Bassegoda, 1987, p. 158-159.

48. PUIG, Miquel. «Els retaules...», p. 360.

49. APSFP, Llibre d'Obra parroquial (1752, abril, 28), s/f.

A principis d'abril de 1752, el reverend Francesc Padrosa adquirí tres fulls de paper daurat per 3 sous (no sabem si serien utilitzats per la dauradura). El 16 d'abril següent es va pagar 1 lliura 17 sous i 6 diners a Sebastià Llapart, moliner, per deu quarteres de guix per emblanquir el retaule i 3 lliures 5 sous i 15 diners a Antoni de Prat per una arrova de retalls que portaren de Girona.⁵⁰ Cànem i draps impregnats amb cola es posaven entre les juntures de les escultures, posteriorment s'hi posaven diferents capes de guix, segons el gust del client, i a continuació es dauraven les figures, s'estofaven i s'encarnaven les parts no cobertes amb robes: cares, mans, etc. La imatge conservada de sant Feliu ens ha permès resseguir el procés que hem descrit; tot i el mal estat de conservació, preserva restes d'enguixat, d'estofat, daurat (fent motius geomètrics en forma de flor de lis) i encarnat. El treball degué ser lent i feixuc, suposem que s'anava fent per parts i que el 1760 encara se n'estaven daurant algunes, ja que tenim la referència en què Piu Codonyés de Santa Coloma de Farners féu l'extracció del retaule, pel qual cobrà 25 lliures.⁵¹ El 1798 el retaule és netejat per un altre daurador, Esteve Balls (Valls), d'Olot,⁵² i en successives ocasions durant el segle XIX.

Segurament se li encarregà el treball de la dauradura de l'altar major de Sant Feliu perquè es coneixia la seva manera de fer, ja que feia pocs anys –potser mesos– que havia realitzat la mateixa tasca per al retaule principal de l'església parroquial de Sant Cristòfol de Cogolls. El 3 de novembre de 1747, Domènec Roca, prevere i rector de la dita església, obrer major, i els obrers Joan Baptista Fàbrega i Omvert i Joan Feixas, ambdós pagesos, per poder pagar un deute a Ambròs Colobran de 80 lliures per la dauradura del retaule major de la parroquial de Cogolls, vengueren i crearen un censal a Joan Arbat, jove pagès de Santa Maria de Finestres, per la mateixa quantitat deguda.⁵³ La primera notícia que s'esmenta per a Sant Feliu és de 1752, en què l'artesà reconeix el treball que ha realitzat en el retaule major, contractat pels obrers parroquials, que suma en total 1.555 lliures, tal i com s'havia estipulat.⁵⁴ A partir de 1752, doncs, anirem comprovant com els obrers li van pagant successivament diferents quantitats fins a 1768 –dos anys abans de la seva mort–, en lliures i fesols, que envien a Girona, quan ja treballa en altres retaules.

Del daurador Ambròs Colobran en sabem poques coses, tot i que últimament se'n van engruixint les notícies, tant personals com artístiques. És fill d'una nissaga familiar de dauradors molt prestigiosos procedents de Centelles i afincats a Girona, documentats des de la segona meitat del segle XVII. El seu avi, Bernat Colobran, i el seu pare, Salvador Colobran, li transmeteren l'ofici, alhora que ell el transmeté als seus dos fills, Benet i Ambròs. A més tenia tiets i cosins que també s'hi dedicaven.⁵⁵ Apareix documentat en el taller dels seus cosins Antoni i

50. APSFP, Llibre d'Obra parroquial (1752, abril, 16), s/f.

51. APSFP, Llibre d'Obra parroquial (1760, gener, 26), s/f.

52. APSFP, Llibre d'Obra parroquial (1798, gener, 10), s/f.

53. ACO, Notarials, Sant Feliu de Pallerols, Salvador Mota, *Septimum Manuale*, 1746, 304, f. 147r-149r (1-xi-1746).

54. APSFP, Llibre d'Obra parroquial (1752), s/f.

55. DORICO i ALUJAS, Carles. «La dauradura del retaule del Roser, de l'església parroquial de Sant Esteve d'Olot». A: *Annals 1994*. Olot: Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca, 1995, p. 114-119.

Segimon Soler Colobran almenys des que aquests s'estableixen a Girona poc abans de 1717-1718.⁵⁶ Alhora els trobem compartint treball en el Santuari de la Gleba el 1718,⁵⁷ i, més tard, en solitari en la dauradura d'uns àngels per al retaule de la Verge de Gràcia de la parroquial d'Aiguafreda el 1723;⁵⁸ en la dauradura del retaule major de l'església parroquial de la Cellera de Ter, juntament a Pau Figueres,⁵⁹ i entre 1755 i 1765 realitzaria la dauradura del retaule major de l'església parroquial de Torelló.⁶⁰ Ambròs Colobran moriria a Girona el 1770, passant als seus fills el seu taller familiar.

Apèndix documental

1

1671, novembre, 9. Sant Feliu de Pallerols

Àpoca on l'escultor Feliu Vidal rep una quantitat de lliures com a part del pagament pel seu treball en el retaule major de l'església parroquial de Sant Feliu de Pallerols.

ACO, Notarials, Sant Feliu de Pallerols, Francesc Boïgues, *Liber*, 1670-1674, 226, f. 329r.-330.

Die 9 predictorum mensis anni et in dicta villa Sancti Felicis predicti.

Ego Felicius Vidal scultor in villa Sancti Felicis Payarolis vallis de Hostoles diocesis Gerundensis degens gratis et confitero (sic) et in veritate recognosco operae ecclesiae parochialis Sancti Felicis predicti et pro ea vobis Reverendo francisco Sabater presbitero et Rectori et Hyeronimo bosch negociatori ambobus anno presenti operariis eiusdem ecclesia Ibidem presentibus quod in et per modum infrascriptum per medium dictorum operariorum et seu aliarum singularum personarum eiusdem villae et parrochiae Sancti Felicis predicti a dicta opera 600 ll. 16 s. 6 d. monettae Barchinone que sunt et cedunt in rattam et bonum Compotum maioris quantitatis mihi dare et solveri promissae per singulares homines et agricolas earundum villae et parrochiae pro fabrica et manufactura del Retaula maior eiusdem cuia quem nunch ego de presenti construo et fabrico modus solutionis fuit quoniam illas a dicta opera et seu a diversis operariis eiusdem et seu a quamplurimis hominibus et singularibus personis earundem villae et

56. BOSCH i BALLBONA, Joan. «Pintura del segle XVIII a la seu de Girona: d'Antoni Viladomat i de les suggestions de la pintura barroca italiana». *Estudi General*. núm. 10, [Girona], (1990), p. 146-147.

57. DORICO, C. «La dauradura...», p. 118-119.

58. DORICO, C. «La dauradura...», p. 119.

59. LLAGOSTERA, Lluís; PUJOL, David. *La Cellera de Ter*. Girona: Quaderns de la Revista de Girona, Diputació de Girona-Caixa de Girona, 1990, p. 77. El contracte de la realització escultòrica de l'altar data de l'agost de 1688 i el portà a terme l'escultor gironí Antoni Barnoya, i no quedà enllestit fins al 1757. Però no s'especifica si s'inclou el temps de la dauradura posterior a la realització escultòrica ni si el preu de 2.100 lliures es considera com a preu total. Així doncs, pensem que fou dut a terme després del de Sant Feliu i abans del de Torelló.

60. DORICO, C. «La dauradura...», p. 119.

parrochia habui et recepi realiter et de facto diversis partibus (sic) et solutionibus meae ommimode voluntati et Ideo renuntio etcetera facio et firmo apocham etcetera sine preindicio quanplurimorum chirographorum sive rebudas per me diversis personis factas et firmatas que non sunt comprehensis cum presens apocha que cum presenti laudo etcetera Actum etcetera.

Testes sunt Felix Deura Chirurgus (sic) Narcisus Franch parator lanae ambo villae Sancti Felicis de Payarollis et ego notarius.

2

1671, novembre, 9. Sant Feliu de Pallerols

Feliu Vidal, escultor, reconeix deure a Silvestre Masnou, muler, una quantitat de lliures per treballs no especificats.

ACO, Notarials, Sant Feliu de Pallerols, Francesc Boïgues, *Liber*, 1670-1674, 226, f. 330r.

Dicto die in dicta met villa.

Ego Felicius Vidal scultor in villa Sancti Felius de Payarolis vallis de Hostoles Diocesis Gerundensis degens gratis etcetera confiteor et in veritate recognosco me debere vobis Silvestro Masnou mulioni eiusdem villae presenti 36 ll. monetæ Barchinone que sunt et cedunt ad complementum et integram satisfactionem omnium et quorumcumque computorum inter me et vos usque in hunc presentem diem tentorum de quibus etcetera renuncio etcetera firmo apocham et prometo illas vobis solvere de die in diem et de hora in horam fiat cum scriptura tertii etcetera renuncio proprii fori etcetera obligatione bonorum et personae constitutione procuratorum et iuramento iuxta fiddem notario etcetera.

Testes sunt Ioannes Masnou agricola parrochie Sancti Petri Çacosta Felicius Deura chirurgus (sic) villae Sancti Felicis de Payarollis et ego notarius.